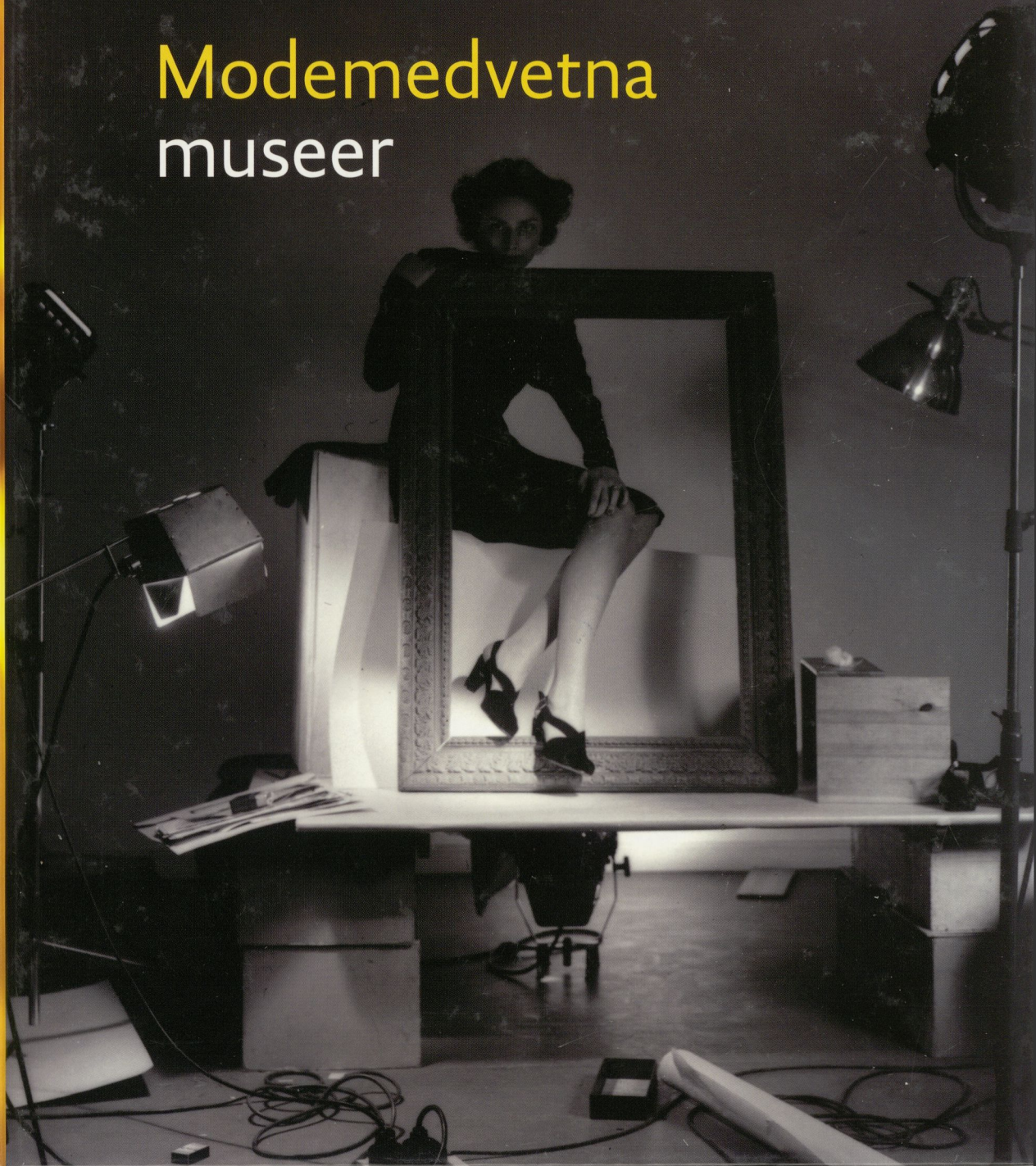

Modemedvetna museer

Modemedvetna
museer

FATABUREN 2010

Modemedvetna museer

NORDISKA MUSEETS OCH SKANSENS ÅRSBOK 2010

Red. Christina Westergren och Berit Eldvik

FATABUREN Nordiska museets och Skansens årsbok, är en skatt av kulturhistoriska artiklar som publicerats under mer än ett sekel.

Årsboken började som ett häfte med rubriken »Meddelanden«, redigerat 1881 av museets grundare Artur Hazelius för den stödjande krets som kallades Samfundet för Nordiska museets främjande. 1884 publicerades den första kulturhistoriska artikeln och när publikationen 1906 bytte namn till »Fataburen. Kulturhistorisk tidskrift« kom de vetenskapliga uppsatserna att dominera innehållet. Från och med 1931 fick årsboken Fataburen en mer populär inriktning och i stora drag den form som den har idag. Fataburen har sedan dess förenat lärdom och sakkunskap med syftet att nå en stor publik.

Fataburen är också en viktig länk mellan Nordiska museet och Skansen, två museer med en gemensam historia och en gemensam vänförening. Varje årsbok har ett tematiskt innehåll som speglar insatser och engagemang i de båda museerna, men verksamhetsberättelserna trycks numera separat och kan rekvireras från respektive museum.

Ekonomiskt stöd från Nordiska museets och Skansens Vänner gör utgivningen av Fataburen möjlig.

Fataburen 2010
Nordiska museets förlag
Box 27820
115 93 Stockholm
www.nordiskamuseet.se

© Nordiska museet och respektive författare
Omslag och grafisk form Lena Eklund
Omslagsfoto Kerstin Bernhard (framsida) och Mats Landin, Nordiska museet
För- och eftersättsblad Detalj av klänning från 1860-talet. Foto Mats Landin, Nordiska museet

Tryckt hos NRS Tryckeri, Huskvarna 2010
ISSN 0348 971 x
ISBN 978 91 7108 540 5

Skansens första vårfest. Foto Nordiska museet.

Festligt och fantasifullt

Historiska kläder från Skansens barndom

Friluftsmuseet Skansen slog upp sina portar 1891. Då var ytan 30 000 kvm, en tiondel av dagens område. Före friluftsmuseets tid fanns det ett fåtal hus på Skansenberget – Bredablick, Sagaliden, Gula Villan och Röda Längan. Under de två första åren flyttades Morastugan från Dalarna och Kyrkhultsstugan från Blekinge till Skansen. Två kolarkojor och ett lappläger uppfördes också.

ANN RESARE har förestått Skansens kläd-kammare under 30 år fram till 2001.

En inkomstbringande begivenhet

Då liksom nu gällde det att locka publik till Skansen och därför anordnade Artur Hazelius redan i maj 1893 en vårfest. Under en veckas tid kunde besökarna varje dag betrakta historiska tablåer, en sorts teater med historiska händelser, se folkdansen och höra folkmusik. De kunde handla lokala specialiteter i marknadsstånden och lyssna på Flottans musikkår. Skansen-besökarna kunde också äta och dricka på kaféer och värds-hus där man under vårfestveckan frångick principen att in-

te utskänka »spirituosa«. Vårfesterna pågick varje år mellan 1893 och 1931, utom 1901, det år då Artur Hazelius dog. I äldre årgångar av Fataburen beskrivs vårfestsveckorna detaljerat. Första vårfesten avslutades den 6 juni, Gustavsdagen, och den dagen kom därefter att firas som nationaldag på Skansen fram till 1916.

Inkomsterna från vårfesterna gick till Skansen och det första året fick man in 50 000 kronor. Det var en stor summa år 1893, cirka 2,8 miljoner kronor i dagens penningvärde. Enligt *Aftonbladet* från den 2 juni 1893 kom 7 000 personer till Skansen under veckan och därefter kom vårfesterna att bli årets viktigaste satsning.

Det fanns ingen marknadsgata på Skansen 1893 utan försäljningen försiggick i löst uppställda stånd. Där huserade damer iklädda nationalromantiska folkdräkter. Av arkiverade utrustnings- och deltagarlistor kan man se att flera hundra personer var involverade. År 1896 var det 350 deltagare. Dessa var helt oavlönade medlemmar av välbeställda Stockholmsfamiljer som gjorde sin insats för att samla in pengar till Skansen. Det talas om de hundra fruarna som anfördes av Anna Wallenberg. Hon var änka efter André Oscar Wallenberg och var bland annat ordförande i Handarbetets Vänner och aktiv i samfundet för Nordiska museet. Det fördes listor över dem som engagerade sig, och även över dem som inte ville vara med.

I den stora bildskatt som finns bevarad i Nordiska museets och Skansens arkiv kan man se att kungliga besökare visades runt och det borgerliga Stockholm handlade i marknadsstånden. Fotograferna F.G. Klemming och R. Söderbaum med flera har noggrant dokumenterat festerna. Det finns vykort, foton i visitkortsformat och stora, härliga, svartvita bilder. Illustrationer och

artiklar i tidningarna både före och efter vårfestveckan beskriver evenemanget på Skansen. Endast ett fåtal program gjordes under året utöver vårfesten, så detta var en verklig begivenhet för stockholmarna.

Populärhistoria vid 1900-talets början

De historiska tablåer som man gestaltade kan kännas främmande idag, men på 1890-talet låg de rätt i tiden i den fosterländska anda som rådde. Till skillnad från de seriösa museiutställningar som erbjöds i Nordiska museet tillät man sig på Skansen att gestalta historien lite friare. Man använde delvis nysydda och delvis museala dräkter. Kläder lånades från Operan och privatpersoner. Livrustkammaren lånade ut sina vagnar till de historiska tågen. Bland annat visades kungar och drottningar, vikingar, riddare i plåtrustningar, cistersiensermunkar och nunnor.

Ibland var det stora projekt, som när man 1919 byggde upp Skråtuna, en liten medeltida stad som befolkades av hantverkare. En annan gång visade man livet på Medevi brunn vid 1800-talets början. År 1924 anlät man 75 Stockholmsstudenter som statister i ett karolinskt läger. De medverkade gratis sju kvällar och tre söndagar som soldater i det så kallade Oppunda kompani. Studenterna var iklädda en uppsättning uniformer som sytts upp av arméns beklä-

Intresset för äldre kungar var starkt på 1890-talet. En av de första dräkter som skaffades till Kläd-kammaren 1894 var denna dräkt för Gustav II Adolf med kyller av älghud. Foto Nordiska museet.

1904 valde man att visa livet på Medevi brunn på 1840-talet. I bakgrunden syns en tillfälligt uppbyggd matsal och kamrerarkontor. Foto Nordiska museet.

1921 drog drottning Kristina med följe genom Skansen. Foto Nordiska museet.

nadsverkstäder. När Skogaholms herrgård stod klar 1931 fick den bli bruksherrgården och skådeplatsen för Gösta Berlings saga, som blev den sista i raden av historiska tablåer.

Många av de programpunkter som visades under vårfestveckorna har senare blivit stommen i det programutbud som erbjuds än idag, till exempel folkdans, folkmusik, firandet av årets och livets fester, Bellmansfirande, hantverk och hemsysslor i hus och gårdar. Grunden till detta lades alltså redan på 1890-talet. Det historiska högtidlighållandet av kungar som ständigt fanns med på vårfesterna har dock tagits bort med tiden.

Start för Klädkammaren

Skansens Klädkammare startades ursprungligen för att ta hand om de kläder som sytts upp eller köpts in till vårfesterna. Vid 1890-talets slut disponerade den första Klädkammaren några rum i Gula Villans nedre våning. Artur Hazelius bodde själv på övervåningen. År 1904 flyttade Klädkammaren till tornet Bredablick och 1913 fick utsiktstornet en hiss monterad i husets mitt. Den var dock avsedd för utsiktstornets besökare och några hissdörrar till Klädkammarens förråd fanns inte från början. Personalen fick fortsätta att bära kläderna i trapporna fram till 1900-talets mitt.

Kläder syddes fortlöpande upp till vårfesterna och en stor del köptes sedan in till Klädkammaren. Dräkterna krävde mer och mer utrymme och det byggdes entresoller i tornet. När Nordiska museet skiljdes från Skansen 1963 gjordes en genomgång av Klädkammarens förråd. En stor mängd föremål återgick till museet och ströks ur Klädkammarens föremålsliggare. Det var originaldräkter och originalföremål som bland annat använts till vår-

Bredablick. Foto Axel Lindahl
1898, Nordiska museet.

fester, men som då ansågs höra hemma på museet.

År 1964 stängdes utsiktstornet för besökare av brandmyndigheterna, men Klädkammaren fick vara kvar. Det diskuterades i årtionden hur Klädkammarens lokalproblem skulle lösas. När en tomt blev ledig nedanför stadskvarteret kunde äntligen ett funktionellt hus för Klädkammaren byggas. I augusti månad 1982 kom så den lyckliga dagen när Klädkammaren fick flytta till trappfria lokaler nedanför Skansens stadskvarter. När Klädkammaren fick ljusa och varma lokaler fick också vårfestkläderna komma ut i ljuset. De tvättades och befanns vara i förvånansvärt gott skick – nu kunde de komma till heders igen.

Dräktskatter för eftervärlden

Klädkammarens föremålsliggare börjar 1894 med 30 drabant-uniformer för karoliner. Dessa hade sytts upp efter modell från Livrustkammaren och skänkts av Livrustkammaren till Skansen. Sedan följer 50 krigardräkter från Gustav II Adolfs tid, som införskaffats från Tyskland.

En tredjedel av de 4 000 föremål som registrerades under vårfestperioden 1893–1931 finns kvar än idag. Här finns 120 karolineruniformer med musköter, värjor, trekantiga hattar, stövlar eller skor, väskor och gehäng. Vidare kan man hitta 20 uppsättningar kläder för Gustav Vasas dalkarlar – välbevarade vadmalsdräkter med tillhörande koger och armborst – dräkter för ett tiotal varmländska fältjägare, teateraktiga uniformer från Gustav III:s tid och uniformer för skånska husarer.

Uppsättningar av kläder för munkar och nunnor ligger nedpackade och i långa rader hänger fantasifulla vikingadräkter av varierande kvalitet. Det finns ett hundratal väl använda medel-

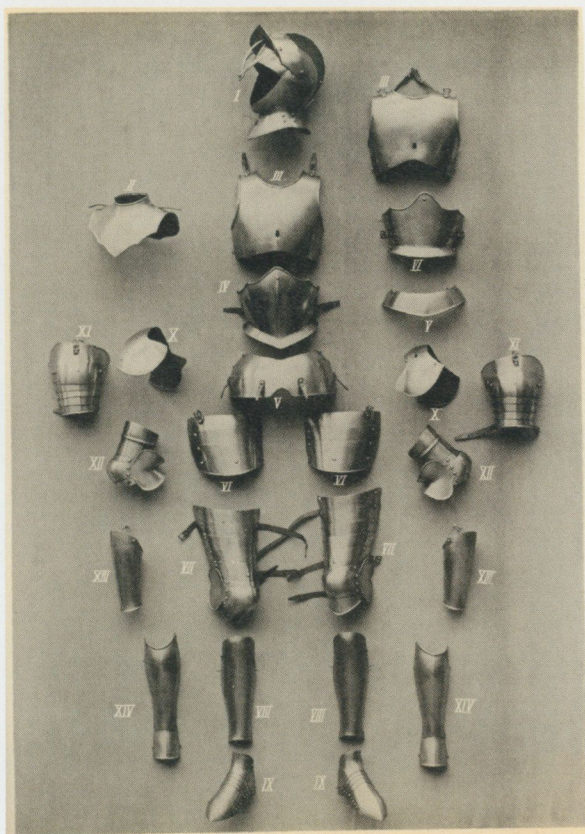
Tre dräkter från de historiska tablåerna som de ser ut idag. Till vänster en drabant-uniform från Karl XII:s tid. Karolinska soldater förekom under många vårfester och 120 uniformer med tillbehör finns fortfarande i Klädkammarens förråd. I mitten en av Gustav Vasas dalkarlar i slitstark mundering av vadmal. Till höger en dräkt för Sabbatsbergs rumormästare. Hans funktion var att upprätthålla ordningen på Skansens vårfester. Foto Marie Andersson © Skansen.

Gustav II Adolfs
dräkt är fortfarande
i gott skick. Foto
Marie Andersson
© Skansen.

tidskläder och därtill ett stort antal herr- och damdräkter från 1500-talet gjorda av kristidsmaterial från första världskriget. Till detta kan läggas ett oändligt antal pikar, vikingasköldar, hillebarder och plåtrustningar med olika smådelar som farit ganska illa under åren. I sämst kondition var de sadlar som lagrats på vinden till en av Skogaholms flyglar. Där fanns också eleganta

Rustningarna användes vid tornerspel under vårfesterna. Delar av rustning ur Verch & Flothows katalog (t.v.) och foto Marie Andersson © Skansen (t.h.).

hästschabrak som använts i de historiska tablåernas riddarspel.

Skansens Karl XII-uniformer har under hela 1900-talet intresserat militärhistoriker och Skansens uniformer figurerar i ett stort antal filmer. Tidens tand och användningen har gett dem ett naturtroget slitage.

I de historiska tablåernas utformning deltog tidens konstnärer som Julius Kronberg och hans maka samt e.o. amanuensen Erik Folker från Nationalmuseum. Som domare och rådgivare anlitas konstnärerna Georg v. Rosen och Gustaf Cederström. Dräkter och tillbehör beställdes bland annat från den tyska teater-effektfirman Verch & Flothow. Ur deras katalog kunde man bland annat beställa vikingar, karolinervärjor och riddarrustningar.

När ICOM:s Costumes Committée besökte Teaterhistoriska museet i Berlin år 2005 visade man upp en katalog från Verch & Flothows och guiden beklagade att inga föremål från denna fabrik fanns kvar efter all förstörelse under krigen. Det var hissnande att då kunna meddela att det på Skansen finns en hel del kvar av Verch & Flothows material.

Denna firma anlitas på 1890-talet inte bara av Skansen utan också av Operan. Några av sekelskiftets Wagneroperor, till exempel Valkyrian från 1895, hade dräkter från Verch & Flothow. Det var framförallt den Wagnerfeber som rådde vid 1800-talets slut som fick operahuset i hela Europa att köpa rekvisita från tyska teatereffektfabriker. Dramaten satte 1911 upp en pjäs av Arvid Järnefelt som hette Titus med Anders de Wahl som huvudrollsinnehavare. Då beställdes plåtharnesk och dylikt från Verch & Flothow.

Det finns ett brev från Verch & Flothow till Artur Hazelius från 1899 där man ber professorn precisera vad han vill beställa med foton eller skisser. Vad Hazelius beställde den gången vet vi inte.

Det var teater och utklädning man ägnade sig åt på ett sätt som man inte gör idag.

Ibland använde man kulisser på vårfesterna, men oftast utnyttjades de gårdar som fanns som bakgrund. Därför fick till exempel Fatburen från Björkvik vara krog 1894, 1918 fick Seglora kyrka vara scen för ett bröllop i 1860-talsstil och nyflyttade Skogaholms herrgård från Närke fick 1931 vara värmländsk bruksherrgård.

Favorit i repris

Vid Nordiska museets 100-årsjubileum 1973 ville Skansen göra ett program till museets ära och valde att iscensätta den första vårfesten som hade ägt rum 80 år tidigare. Skansens Kläd-kammare hade fortfarande kvar dräkter som hade använts vid de tidigare vårfesterna men de var svåråtkomliga och delvis bortglömda. De hade under många år använts till utklädning och uthyrning och sedan stuvats undan i tornet Bredablick.

När Skansen skulle rekonstruera vårfesten 1893 var utgångspunkten »Allmän Kungörelse om Skansens Vårfest«, ett elvasidigt häfte om allt man kunde göra under den första vårfestveckan. Där stod bland annat att läsa att »från kl 2 på morgonen begynna orrarna sitt spel och sjunga småfåglarna sin morgonsång. Denna konsert varar större delen af dagen« och »kl 11 börjar försäljningen i de 40 marknadsstånden, Bollnäs Gästgiveri och värdshusrörelse i Blekingstugan, Bredablick och Balderslunden«.

Allt som hade genomförts 1893 kunde inte upprepas 1973, men man försökte ändå följa det ursprungliga programmet. Resultatet blev, förutom den vanliga marknaden, Gustav III:s marknadsfärd, ett karolinskt tärtläger och 26 soldater som utövade karo-

linsk exercis, ett brudfölje, folkdans och folkmusik, vissångare och konserter. Sammanlagt 212 personer kläddes i kulturhistoriska dräkter denna dag och det blev en fantastisk folkfest.

Det är lätt att le en smula åt bilderna från Skansens barndom, men man måste hålla i minnet att Artur Hazelius skapade Skansen i en tid då man glorifierade våra hjältekonungar och hade en helt annan syn på historieskrivningen. I de historiska tablåerna visade man gärna upp kungar och drottningar och deras följe, men det var även helt andra teman som iscensattes. Stenåldersboplatz på Offerholmen, kära mor mjölkar getter på Laxbrostugans tak, bröllop från Vingåker i Sörmland och Unnaryd i Småland, stadens borgare från 1630-talet, Jenny Lind och Delsbostintan för att bara nämna några.

Även om vi idag tycker att ämnesvalen var egendomliga så var vårfesterna populära och inbringade pengar som möjliggjorde att Skansen kunde förvärva och flytta flera hus till det som idag är Sveriges mest välbesökta friluftsmuseum.

År 1900 visades ett urval av dräkterna till de historiska tablåerna upp nedanför Håsjöstapeln. Till vänster karoliner, i mitten Gustav Vasas dalkarlar och till höger Sabbatsbergs rumormästare. Foto Nordiska museet.

1906 visades ett nationalromantiskt folkdanslag upp med den »sörmländska nämndemansgården Sörgården» som bakgrund. Foto Nordiska museet.